

יובל גלעד על גבול האי-קיום

יורם בק; אב ואלול, הוצאת עקד 2009, 45 עמ'

שלא היה לה עוד מקום בימי המבצעים של ארבע במאה) הבנתי שמצב מכירות השירה בעולם גרוע לא פחות. מכאן שהבעיה אינה רק אצלנו.

אבל למה הפרוזה משגשגת, הקולנוע עולץ ופורה, ומחירי האמנות החזותית עולים על גדוניהם? לגבי פרוזה וקולנוע, ששתיהן אמנויות של סיפור המתרחש על ציר זמן, הרי שהן מושתתות על הצורך האנושי העמוק בסיפורים, צורך הבא לידי ביטוי אפילו בתת-המודע ובחלומותינו. אז למה הצורך, בן דודה של השירה, המנציח רגע אחד חולף ונופל כעלה בסתיו, מצליח? אולי כי קל יותר לקלוט צבעים ורשמים ויזואליים, ואולי כי יש הרבה כסף בעניין. כמוכן שאי אפשר לנקות את השירה לחלוטין מאשמה, שכן לא מעטה השירה האניגמטית, המתנכרת לקוראיה, המסתגרת בתוך עצמה. אבל לא חסרים משוררים ומשוררות בהירים ונהירים, המוכרים רק למעטים שבמעטים.

הסיבה הנוספת, לטעמי, למיעוט קוראי השירה בימינו, היא פשוטה: פחד. כן, פחד פשוט ומזוקק. ממה? לאו דווקא מהשפה, מהנועזות והקושי הלשוני בשירה. אלא מהחיים והמוות. שכן שירה טובה תופסת רגעים חד פעמיים, כי כל רגע הוא חד פעמי, מצביע על החולף ואומר - ראו, הכל חולף, והפחד אינו רק משרה העוסקת במוות, בחילופי עונה, בארעיות הקיום שלנו פה, אלא גם משרה העוסקת בשמחה ואהבה (אם כי פחות - המשוררים המצליחים כיום, אני משעול ורוני סומק, הם משוררים הנקראים בקלות, יחסית, בצד היותם כותבים מצוינים).

משורר לוקח את השפה היומיומית, שפת ההדחקה של המוות, שפת שיחות החולין, שפת העיתונים והשכחה של הכאב הפרטי, ומדבר אמת. ויש דבר כזה אמת, כך קבעו היוונים, וצדקו. אנשים פשוט לא רוצים את האמת. והיום יותר מתמיד. והאמת היא - שאנחנו הולכים למות. וכל רגע חולף ולא יחזור. ושירה לוכדת רגעים. והיום, יותר מתמיד, אנחנו לא רוצים לשמוע על מוות (אפשר לעשות בוטוקס וצביעת שיער וניתוחים פלסטיים כך שאנשים נראים כמו פוחלצים צעירים בני שמונים. המדע מתקדם, הרפואה עושה פלאים, ואוטונומייתנו יפתרו את המטרד המעצבן והעיקש הזה ששמו מוות).

השפה מעולם לא היתה כה נפוצה כפי שהיא כיום בעקבות המהפכה הדיגיטלית. פרט לשיחות החולין הרגילות בעבודה ובמפגשים חברתיים, פרט לסרטי הקולנוע המזומזמים תמיד, נוספו לנו הפייסבוק והמייילים, והעולם המילולי עולה על גדותיו. תודעותנו מעולם לא היו כה מסוחררות ידע ומילים. וכותב שורות אלה, חד משמעית, לא מאמין בפרסום שירה באינטרנט. או מעלים משורר ליום, ולמחרת לא עוטפים דגים עם שיריו, אבל משורר אחר עולה לאתר, ושירי המשורר הקודם צפים בגוגל עד אחרית ימיהם כמו אסטרונאוטים אבודים בחלל אינסופי של מילים, מילים, מילים. שירה לירית (והיום כבר אין כמעט שירה אפית שנועדה להקראה) נמצאת במיטבה כשהריו חרוט יפה בדף, הדף נמצא בספר, והספר בידו של אדם אחד, מקשיב.

יורם בק אב ואלול

שירים

1. לפני שאתייחס לספר שירה מאת משורר משובח, ששירתו מלבבת על גבול האלמוניות, מצ"ב כמה תהיות על מיעוט קוראי השירה. מן המפורסמות היא שאנשים ממעטים לקנות ולקרוא שירה, ושמצבה היה תמיד גרוע מבחינת כמות הקוראים. אבל אנחנו חיים בתקופה מוזרה, בה השירה הישראלית נמצאת בפריחה של ממש, וכמות הקוראים צונחת בהתמדה. בריאיון ב'חדרים' נשאל פעם עמוס עוז על כמות קוראיו, והוא ענה שלסופר זה לא כל כך דרמטי, אלף או כמה אלפים, בעוד שלמשורר זה עניין של חיים ומוות, מלחמה על כל קורא. ובעוד שלפני כמה עשרות שנים, בשנות השישים, היו כמה עשרות משוררים שיכלו למכור כמה מאות עותקים, הרי שהיום משורר טוב שאינו עוסק ב'ח'צנות על בסיס קבוע (השקות ספרים, ניסיון לקשר עם מבקרים, קיפוף על במות מאולתרות בפסטיבלי שירה חגיגיים, שאינם אלא שעשוע בידורי למתי מעט מפהקים, חנופה למפריסי פרסים וכו') משורר שכזה, שכל עיסוקו בכתיבת שירה טובה ופרסומה, ימכור עשרות בודדות של ספרים (ואני מתכוון בודדות מאוד, מאוד).

נכון שהפריחה בעולם השירה הישראלית לא נטולת בעיות: בעוד המשוררים של קום המדינה עד שנות השישים היו רובם מהגרים או בני מהגרים, שידעו לפחות עוד שפה אחת שאינה אנגלית על בוריה, הרי כיום רוב המשוררים כולאים בעברית ובאנגלית (ובתרגומי שירה, גם המעולים שבהם, מאבדים חמישים אחוז לפחות, בניגוד לפרוזה).

ועד לאחרונה עדיין היה ברור שאדם כותב חייב לקרוא, והרבה, בעוד שבימינו המשוררים הצעירים קוראים קצת ממה שכותבים בני-גילם, קצת ממה שכתבו משורר או שניים ותיקים, וזהו פחות או יותר, התוצאה היא

משוררים מוגבלים בטווח הראייה והקליטה שלהם, שנוסעים כמעט על דלק כישרון בלבד. ועדיין - יש הרבה כישרון. למעשה אפשר לומר די בוודאות שהשירה העברית, גם של ימינו, היא האמנות הטובה ביותר במדינת ישראל, עולה אפילו על הפריחה של אמנות הקולנוע המקומית (שיש בה דו-ממדיות לא מבוטלת) ועולה בהרבה על הפרוזה המקומית, מצליחה ככל שתהיה בתרגומיה. איך ייתכן שאין בנמצא אפילו קהל של כמה אלפי קוראים? (הרי כיום אפשרויות הפנאי וההשכלה גדולות מתמיד, ובכל זאת משנה לשנה זה נעשה מעט יותר).

חלק מהבעיה נעוצה בתרבות הישראלית. מה שלא מביא קהל לא קיים מבחינה תקציבית, ואפילו נשיא המדינה, חובב שירה מושבע, העלים בתקופת כהונתו את קרן עמוס, שתמכה בעבר מעט בהוצאת ספרי שירה. (דווקא בתקופת הנשיא הקודם, השנוי במחלוקת, הקרן פעלה). זו תקופה של רייטינג ושל מוצרי צריכה, ולכן משורר הרוצה למכור יותר מארבעים עותקים חייב לכתוב הרבה ספרים, ואז לקבץ אותם בכרך "כל כתבי" המונה כמה מאות עמודים ומהווה השקעה משתלמת לחובב השירה העדכנית (ספר שירה "רגיל" בן 70 עמודים עולה שישים שקלים, כשבשמונים שקלים אפשר לקנות מבחר של כמה מאות עמודים, קרי רווח של מאות אחוזים!!!).

שירה היא רגישות, ואין צורך להרחיב על היחס של הישראלים לחלשים במדינה, עובדים זרים, עניים, פלשתינאים וכו'. אבל משיחות עם תיירים בחנות הספרים שבה עבדתי ("לנדסברג" זכרה לברכה, חנות לאניני טעם,

2.

מדי כמה חודשים אני נוהג לפקוד את משרד כתב העת 'עיתון 77' כדי לעיין בספרי שירה חדשים, רחוק מהרעש התקשורתי והיחצוני של ימינו, בהם כל משורר נדרש להיות גם איש יחסי ציבור. הפעם העליתי בחכתי את ספרו השישה-עשר של יורם בק, היסטוריון ומורה להיסטוריה, יליד ברית המועצות, 1945. על גב העטיפה נכתב שיש בידי המשורר עוד כארבעה ספרי שירה מוכנים לרפוס. כמות שכזו עלולה לעורר תהיות, אבל למקרא הספר הצנום התגלה לי משורר משובח, משורר הוויה וקיום, חיים ומוות, המזכיר בכובד ראשו ובנימה המהורהרת והאלגית את שירתו של רילקה.

הספר מונה ארבעים וחמישה עמודים בלבד, בעידן שבו משוררים אינם מעזים להוציא ספר של פחות משבעים עמוד. יש משהו פגיע וגידיף בספר כה צנום, פגיע וגידיף כמו הקיום האנושי.

שם הספר - אב ואלול - מציע חיבור מרענן לשמות העבריים לחודשי השנה, בעידן שבו השמות הלועזיים מאיימים להשתלט. אלה חודשי הסתיו, ימי המעבר

צבי יעקבי

תוכחה

ואַחֲרֵי כָּל הַהֲתָאֲהֻבוֹת
נֹכַחְתִּי שׁוֹב כִּי

"אַתְּ אֲשֶׁר יֵאָהֵב יוֹכִיחַ" (משלי ג, י"ב)

כִּי מִן הַסְּפִינָה הַשְּׁטָה
לֹא יִדְעָתִי לִסְגָּת

לְאֵן וּמְתִי

וְהַנְּחַל זֹרֵם לוֹ לְקִרְאֵת הָאֵינְסוֹף

עַל הַבְּשֵׁת הַגָּמֵל

וְגַב הַחֲמוֹר

וְהַלְוִיָּתָן הַגְּדוֹל

– מְסֻכִּים יַחְדָּו –

וּמִתְלוֹצְצִים בְּקוֹל גְּדוֹל

"אֲנִי חֲשָׂה בְּאֲדָמָה זָעָה

תַּחַת רַגְלִי" (קרוֹל קִינֵג)

לזכר אמי

אֲזַ לְאֵן אֶת הוֹלֶכֶת

כּוֹכֵב שְׁבִיט מֵאֵין

מְנַצְנֵץ שְׁבָלִים עֲדִין

דְּמוֹי קוֹץ וְשִׁלְכֵת

רְקֻבוּבִית מִתְפֹּרֶרֶת

נוֹשֵׂאת בְּתוֹכָהּ בְּמַפִּי

בְּמַנִּין צְבָעִים וְאוֹרוֹת

וּמִהֲמֹרֹת וְשִׁיחַ בְּמִבּוֹק מִתְיַגֵּעַ

וּמִשְׁתַּלַּח עִמָּךְ בְּתוֹךְ חַיִּי

אַלֶּיךָ אִמִּי שְׁבַחֲלֵל

לְאַחַר הַפְּצוּץ הַגְּדוֹל

אֲנִי שָׁב וּמִתְגַּעְגַּע...

וּמְנַסֶּה לְאַחֵז בְּאֶגְזוֹ הַמִּיּוֹחֵם...

שֶׁהוּא כְּלֶךְ אֶתְּ... מֵאִמִּי שְׁלִי.

אל-מוות

לאסתר אזולאי שמואלביץ

עֲרִין מַחְפֵּשׁ

וְלֹא מוֹצֵא,

רוֹצֵה וְאֵף חוֹצֵה

אֶת שְׁעָרֵי הַמַּחֵר

כִּי מִי לֹא אָמַר

שֶׁהִיא יִפְהַפֶּיֶה

בְּכַה שֶׁל מִמֶּשׁ

מִמְגֵּרֶשׁ הַמְשַׁחֲקִים – כְּמוֹנֵי

וְאֲנֹכִי – אוֹמְרִים –

סְכִיזוֹ מְסוּג מְסִים

מְחַרְבֵּן עַד מֵאֲבֵן

חֲצִי וְחֲצִי מַחֵר

חֲרָצִיּוֹת צְהֻבוֹת בְּזֹר

מֵאֲרִץ צִיָּה אֶל מַלְכוּת נֹד

נִפְרָס הֵנֶס מִסָּב אֶל אָב

וְהַמְזֵג שְׂרָבִי לְקִרְאֵת אָבִיב

כְּבוֹאוֹ שֶׁל הַחַג

אֶסְתֵּרִיקָה וְהַשְּׁבִיב.

מאורות

חֲטָאנוּ מִלְּפָנֶיךָ

נָא רַחֵם עָלֵינוּ.

כְּאֵן הַעֲלִינִים וְהַתְּחַתּוֹנִים

מְצַפִּים לְגִמְרַת הַמַּחְזָה.

בּוֹא נָא אֵלַי יְקִירִי

עִם הֵנֶס שְׁבַמְאוֹרוֹת הַצְּפִים

עַל הַמַּיִם.

וְהִנֵּה חַג הַפּוֹרִים

מִפְרִיחַ יוֹנִים מְעֵלֵינוּ

לְקִרְאֵת חַתָּן וְכֵלָה.

שׁוֹב וְשׁוֹב בְּמֵאוֹרוֹת

הַיְּפִים הַצְּפִים עַל הַמַּיִם.

מחורבן וויכרון לנחמה וסליחות.
השיר הקצר 'יום הכיפורים' מציג את הבדידות שבלב האמונה: "מי בקיצו, מי לא בקיצו/ בדרך הבדידות או ההמון, / או אז בכל תגלה מלכות. // צבא גדול לפני פתחון השער/ ממתין לפתרונים וחלומות/ עטוף כולו בקסם ובכות. // והתפילה בכל המשעולים נודדת/ היא נקיה מאסרים ונדר."

עמוד השדרה של הספר הנו חלופיות האדם, היותו חי תלוי עונות, על אף הישגיו הטכנולוגיים. והשיר היפה 'צבע העצב', המוקדש לצייר המנוח מיכאל סגן-כהן, מיטיב לתאר את סופיותנו: "הצבע והאות תפושם על בד/ ועל ענף תלויים בצער הישות/ ובמכחול עֵנָו נרשם פשוט: / עבר מן העולם, חלף, אבד. // כי רע החורף היבש הזה/ גונם של הימים חיוור וחמדני/ והלילות אורבים באין אונים/ לדומיית בשורה מן הזמנים. // הה, הכאב, הצער בחזה, / היד אשר איננה עוד. נדף/ הצל החם, נקטע, נקטף. / נותר הצבע השותק, הוזה/ ערים ועירי בלב לבן: / עבר מן העולם, חלף, אבד." במילים פשוטות ומרגשות מצליח בק לתפוס את צער הפרדה מאדם. וצורת הסונטה, עם הנוקשות התבניתית שלה, מתאימה היטב לשיר אלגי. (ולמילה "ישות" משקל כבד בשירה העברית, בהיותה מושג מרכזי בשירת אורי צבי גרינברג).

רוב שירי הספר כתובים בחריזה, אבל בחריזה אזורית שלא כופה עצמה על השיר, בחרויים טבעיים וקולחים, לא מאולצים כמו אלה של משוררי כתב עת עכשווי נודע. חריות בק שואבת משירת ימי הביניים, ושפתו מרובדת בשפת המקורות.

השיר 'ישירי עוד איתי' נפתח במות ההורים, בתמונה מפתיעה ונחקקת: "אבא ואמא הפכו לתמונות על הקיר. / בבוקר עם צאת סיוטי אני שוב אותו ילד/ עם ברכות השחר, מלא להגיד ואמן. / אין ספק שלערב ישובו שגרירי העצבות..."; מי לא מכיר את הדחקת העצבות בחיינו, העצבות שעולה בחלומות, מושתקת במהלך יום העבודה-משפחה-חברים, וחוזרת לעת ערב.

אב ואלול עוסק במוות ובחלופיות, אבל מתוך הלל לחיים על גילוייהם השונים. שכן הכרה במוות פירושה הכרה בחיים, והאפשרות להרגיש את החלופיות מתירה גם לממש את חד פעמיותם של הרגעים, כפי שכותב בק בשיר 'הימים באים': "הצער בחיים הוא צער התודה/ על מה שכבר נתן ומה שינתן, // הצער בחיים הוא ביעפת חלוף/ על ערב שנצבע צבעי תוגה וסוף/ ועל הלום נשבר ואין פותר."

אנשי ספר ודאי מכירים את הסיטואציה שבה משורר או משוררת קרובים-רחוקים במידה זו או אחרת "התנפלו" עליהם עם ספר שיריהם החדש, בצירוף הקדשה לבכית. וכך, בספרות ביתית (בבתים שעוד יש כאלה) בצד שירי רביקוביץ' ואלתרמן, יושב לו בדד משורר אלמוני, מחכה לשווא ליד שתלוף אותו. העולם הזה הפך את המשוררים לקבצני קוראים. כל חטאם הוא שראו והשכילו להעביר לדף יופי חד פעמי, אמת מתכלה, רפרוף כנפי פרפר. אנא, אנשים טובים, פתחו את הכיס וקנו ספרי שירה, ולא רק של המוכרים שבמשוררים, ולא רק ספרים המכילים מאתיים עמוד ויותר.

